

VARIAN KELANANG DIALEK MELAYU JUGRASELANGOR: ANALISIS VOKAL DAN DIFTONG

Norfazila Ab. Hamid¹
norfazila@kuis.edu.my
Pusat Pengajian Teras

Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor

ABSTRAK

Dialek Melayu Jugra (DMJ) yang terdapat di Jugra, Selangor adalah salah satu dialek yang amat sukar untuk ditemui kajiannya oleh ahli linguistik. Dialek ini dikatakan sebagai dialek yang hampir pupus. Oleh itu, kajian ini secara umumnya ingin mengumpul data yang semakin hilang penggunaannya. Langkah seterusnya, data yang dapat dikumpulkan ini akan dicerakinkan semula aspek-aspek fonologi yang masih belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang DMJ terutamanya dalam menentukan jumlah inventori fonem dan penentuan varian dalam DMJ. Justeru, kajian dalam makalah ini akan menyentuh Varian Kelanang yang dikenalpasti salah satu varian yang terdapat dalam DMJ. Kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VKLNG dengan memaparkan penyebaranbunyi vokal dan diftong pada posisi kata sama ada di awal, tengah, dan akhir kata serta melihat keberadaan alternasi dalam VKLNG ini. Pendekatan yang dimanfaatkan dalam mencapai objektif kajian ini ialah pendekatan struktural. Hasil kajian membuktikan bahawa VKLNG mempunyai 8 fonem vokal /i, u, e, o, E, □, ↔, a/ dan memiliki 2 diftong iaitu /-aw, -aj/ yang dibunyikan sebagai sebagai [i, u, e, o, E, □, ↔, a] dan [aw, aj] yang digunakan dalam ucapan seharian mereka. Hasil penemuan ini secara tidak langsung telah menambahbaik dapatan yang telah dikemukakan oleh Collin (1996) yang menyatakan bahawa DML hanya ada 6 vokal sahaja yang terlibat. Oleh itu, diharapkan kajian ini dapat merungkai segala permasalahan yang timbul dalam kajian-kajian yang lepas serta dapat memelihara warisan bangsa Melayu Jugra melalui bahasa.

---

¹ Norfazila Ab. Hamid (PhD Linguistik, FSSK, UKM) ialah Pensyarah Kanan di Unit Bahasa Melayu, Jabatan Pengajian Peradaban & Ketamadunan, Pusat Pengajian Teras, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS). Beliau telah berkhidmat di KUIS selama 14 tahun. Kini beliau diberikan amanah untuk menjawat jawatan sebagai Dekan, Pusat Pengajian Teras, KUIS dari tahun 2017 hingga kini. Kepakaran beliau ialah dalam bidang Dialektologi & Linguistik Bandingan.

Kata Kunci: *Varian Kelanang (VKLNG); Pendekatan Struktural; Fonem; Vokal; Diftong*

PENGENALAN

Negeri Selangor baru wujud sebagai kesatuan politik pada awal abad ke-18 (Buyong 1981). Sebelum itu, daerah-daerah yang kemudian digabung membentuk sebuah kerajaan Selangor yang tertakluk pada kesultanan Melaka dan seterusnya kesultanan Johor. Namun demikian, nama Selangor dengan maksud Kuala Selangor dan lembangan Sungai Selangor, sudah terdapat dalam Sejarah Melayu (Shellabear 1979). Begitu juga dengan Jeram, Jugra dan Klang disebut dalam kakawin Negarakartagama yang ditulis pada abad yang keempat belas. Sesungguhnya, dapat dikatakan bahawa negeri yang sekarang dinamakan sebagai negeri Selangor sudah lama diduduki oleh orang Melayu.

Pada 27 Ogos 2005, Kerajaan Negeri Selangor mengisytiharkan Selangor sebagai negeri berstatus maju yang pertama di Malaysia. Sesuai dengan kedudukan negeri Selangor yang sering memainkan peranan sebagai penentu rentak pelbagai dimensi pembangunan Malaysia, maka pengisytiharan ini menandakan Selangor sebagai produk pertama Wawasan 2020. Sebagai tanda simbolik pengisytiharan Selangor Maju ini, Kerajaan Negeri telah mengadakan Majlis Pelancaran Taman Warisan Selangor dan Pelancaran Tapak Perpustakaan Selangor Maju. Taman Warisan Selangor telah dirasmikan oleh YAB. Dato' Seri Mohd Najib bin Tun Abdul Razak, Timbalan Perdana Menteri Malaysia di Taman Rekreasi Empangan Klang Gate, Ampang, Hulu Klang, manakala Pelancaran Tapak Perpustakaan Selangor Maju telah disempurnakan oleh Tuanku Sultan Selangor.

Negeri Selangor sentiasa di hadapan dalam pelbagai bidang. Ia menjadi pusat perdagangan, kewangan, pembinaan, pengangkutan dan pembuatan yang menyumbang kepada pendapatan utama negara. Sehubungan itu, Selangor turut menyumbang di dalam sektor pertanian dan perikanan. Salah satu faktor yang menjadikan negeri ini sebagai pemangkin kemajuan negara adalah kerana pemusatan kegiatan ekonomi di Lembah Klang yang juga terletakinya Kuala Lumpur di tengah-tengah negeri Selangor.

Negeri Selangor mempunyai sembilan buah daerah seperti Sabak Bernam, Hulu Selangor, Kuala Selangor, Gombak, Klang, Petaling, Hulu Langat, Kuala Langat dan Sepang. Jugra merupakan salah sebuah mukim yang berada dalam daerah Kuala Langat dan berada berhampiran dengan lembangan Sungai Langat. Muara sungai ini

dikatakan bercabang menjadi dua sungai yang besar iaitu sungai Jugra dan sungai Langat dan dipercayai merupakan antara petempatan terawal di negeri Selangor (Swettenham, 1874). Jugra dipercayai dibuka oleh orang-orang Bugis yang datang dari Johor pada abad ke-18 untuk menjalankan aktiviti perdagangan dengan Melaka (R.O Winstedt, 1934).

Gambar 1: Peta Mukim Jugra

Gambar 1 menunjukkan Peta Mukim Jugra yang terletak di daerah Kuala Langat, Selangor. Antara lokasi yang berhampiran ialah Pulau Carey, Kampung Kanchong Darat, Jenjarum dan Sungai Buaya dan bandar Jugra menghadap ke Selat Melaka dan berdekatan dengan muara Sungai Langat. Jugra meliputi kawasan Bukit Jugra, Pantai Kelanang, Kampung Sungai Arak dan Kampung Chodoi. Pada zaman pemerintahan Sultan Abdul Samad yang memerintah negeri Selangor dari tahun 1859- 1898, Bukit Jugra telah dijadikan tempat bersemayam Sultan Selangor. Bukit Jugra merupakan tempat strategik kerana berhampiran dengan laut dan mengadap perairan Selat Melaka dan digelar sebagai Kota Maritim. Bukit Jugra berasal dari sebuah perkampungan kecil Melayu yang bernama Tanjung Kera. Terdapat banyak kera disini iaitu dari pelbagai jenis primate hutan pantai. Dalam kajian DMJ ini Kampung Kelanang dijadikan salah satu varian yang dikenal pasti wujud dalam DMJ.

Hasil bacaan yang dilakukan oleh pengkaji terhadap kajian perpustakaan, kajian linguistik yang melibatkan DMJ hanya ada tiga sahaja kajian yang dilaksanakan oleh ahli linguistik iaitu Collins (1996), Asmah Haji Omar (2008) dan Shahidi A.H (2015). Kajian-kajian ini telah dirujuk bagi menilai dan mencari kelompongan yang perlu diisi oleh pengkaji untuk mendapatkansatu hasilan kajian yang baharu. Himpunan penyelidikan kajian lampau terhadap dialek yang dikaji turut memberikan gambaran

awal kepada pengkaji untuk menghasilkan satu kajian baharu dan menghasilkan pendeskripsian yang lebih berpada. Oleh itu, dalam kertas kerja ini hanya satu sahaja varian yang diketengahkan dalam kertas kerja ini iaitu VKLNG.

OBJEKTIF KAJIAN

Ekoran daripada beberapa permasalahan dalam kajian lepas, pada asasnya objektif kajian dalam makalah ini ialah menilai dan memperbaiki semula aspek-aspek fonologi yang belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang ragam DMJ. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VKLNG dengan memaparkan penyebaran bunyi vokal dan diftong dalam kata VKLNG berlandaskan pendekatan struktural.

PENDEKATAN STRUKTURAL

Kajian ini, adalah berlandaskan pendekatan struktural. Dalam analisis data yang berkait rapat dengan bidang fonologi, pendekatan struktural digunapakai dalam menganalisis data. Pemilihan pendekatan ini sebenarnya didasarkan pada beberapa hipotesis umum yang terdapat dalam pendekatan ini. Pertama, kaedah yang dipakai dalam pendekatan ini adalah bersifat empiris (induktif). Berdasarkan kaedah ini, sejumlah korpus bahasa yang diperoleh digeneralisasikan secara sistematik. Kedua, bahasa itu adalah ujaran dan kemudian barulah tulisan. Jadi, yang diteliti dan dicatat ialah bahasa lisan. Ketiga, bahasa merupakan satu produk yang terdiri daripada unsur bunyi dan makna. Keempat, pengelasan bunyi berdasarkan distribusinya. Pemilihan pendekatan ini adalah wajar kerana sesuai dengan objektif kajian.

Dalam pendekatan struktural, kaedah deskriptif sesuai digunakan untuk memerihalkan aspek bunyi-bunyi bahasa, konsonan, vokal, dan diftong yang terdapat dalam kawasan kajian ini. Menurut Abdullah Hassan (1980: 66), analisis deskriptif terbit dari kaedah tradisi yang menghuraikan struktur bahasa, termasuklah bunyinya. Bunyi-bunyi yang didengar itu dipinggalkan dan diberi lambang. Kemudiannya bunyi-bunyi tersebut digolongkan kepada sesuatu jenis atas dasar persamaan ciri fonetiknya. Kaedah ini hanya memerlukan penjelasan, huraian atau tafsiran data tentang ciri bahasa sebagaimana ciri itu wujud dan digunakan oleh para penuturnya.

Dalam kajian ini, data dipecahkan kepada dua iaitu bunyi dan kata. Setiap kata ditranskripsikan ke dalam bentuk fonetik. Menurut Samarin (1993: 220), transkripsi fonetik adalah penting kerana ia dapat menentukan sama ada sesuatu kajian itu berjaya atau tidak. Dalam kajian linguistik, transkripsi fonetik digunakan untuk

menunjukkan secara tepat bunyi atau ciri-ciri bunyi yang terdapat dalam ujaran yang telah dianalisis. Transkripsi fonetik dilakukan menggunakan lambang fonetik antarabangsa (*International Phonetic Alphabet (IPA)*). Setiap bunyi yang wujud dalam kawasan kajian ini dipaparkan dalam bentuk rajah. Seterusnya, penyebaran bunyi vokal dan diftong dalam kata sama ada pada awal, tengah, atau pada akhir kata dipaparkan mengikut kawasan.

ANALISIS DAPATAN SISTEM FONEM VKLNG

Secara umumnya, terdapat beberapa ciri fonologi yang terdapat dalam varian ini hasil penemuan kajian awal ini. Hasil penemuan ini diteliti daripada beberapa aspek fonologi daripada daftar kata Swadesh yang telah dipilih. Oleh itu, dalam makalah ini bahagian ini hanya akan memaparkan inventori dan penyebaran sistem fonem vokal dan diftong dalam kata bagi kawasan kajian. Penyebaran sistem fonem ini memperlihatkan keberadaan fonem berdasarkan posisinya dalam perkataan, iaitu di posisi awal, tengah atau akhir. Varian DMJ yang diketengahkan dalam kertas kerja ini merujuk kepada VKLNG.

Sistem Fonem Vokal DMJ (VKLNG)

DMJVKLNG mempunyai lapan fonem vokal /i, u, e, o, E, □, ↔, a/ yang terdiri daripada tiga vokal depan, dua vokal tengah, dan tiga vokal belakang. Jadual 1 memaparkan inventori fonem vokal tersebut.

Bahagian Kedudukan	Depan	Tengah	Belakang
Tinggi	i		u
Separuh Tinggi	e		o
Separuh Rendah	E	↔	□
Rendah		a	

Jadual 1 Inventori vokal DMJVKLNG

Berdasarkan Jadual 1, terdapat 2 fonem vokal tinggi iaitu vokal tinggi depan /i/ dan vokal tinggi belakang /u/ yang dibunyikan sebagai [i] dan [u], hadir dalam semua lingkungan kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Sehubungan itu, terdapat dua fonem vokal separuh tinggi iaitu vokal separuh tinggi depan /e/ yang dibunyikan sebagai [e] dan vokal separuh tinggi belakang /o/ yang dibunyikan sebagai [o]. Fonem /e/ dan /o/ hadir pada semua posisi iaitu awal, tengah dan akhir kata. Seterusnya,

terdapat 2 fonem vokal separuh rendah iaitu vokal separuh rendah depan /E/ dan vokal separuh rendah belakang /□/ yang dibunyikan sebagai [E] dan [□]. Fonem /E/ hanya hadir pada posisi tengah kata manakala/□/ hadir pada semua posisi kata. Seterusnya, fonem vokal separuh rendah tengah /↔/ yang dibunyikan sebagai[↔] pula hanya hadir pada semua posisi iaitu awal, tengah dan akhir kata. Seterusnya, fonem vokal rendah tengah /a/ yang dibunyikan sebagai [a] hadir pada semua posisi iaitu awal, tengah dan akhir kata. Contoh kesemua penyebaran fonem vokal DMJ VKLNG yang hadir pada posisi kata tertentu ini boleh dilihat dalam Jadual 2.

Jenis Vokal	Penyebaran Vokal Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/i/	[id□N]	hidung	[siku]	siku	[gi]	pergi
/u/	[ula]	ular	[kutu]	kutu	[susu]	susu
/e/	[ekor]	ekor	[kulet]	kulit	[pike]	berfikir
/o/	[o⊗aN]	orang	[poko/]	pokok	[t↔lo]	telur
/E/	-		[k□nE/]	kemaluan lelaki	-	
/□/	[□⊗aN]	orang	[k□nE/]	kemaluan lelaki	[t↔□]	telur
/↔/	[s↔ma/]	semak	[p↔⊗ah]	perah	[kual↔]	kuala
/a/	[ajam]	ayam	[dZatuh]	jatuh	[paga]	pagar

Jadual 2 Penyebaran fonem vokal dalam DMJ VKLNG

Seterusnya, berdasarkan kajian yang dilakukan, DMJ VKLNG memiliki dua diftong iaitu /-aw, -aj/ yang dibunyikan sebagai [-aw, -aj]. Dua diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata sahaja. Dua diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata. Contoh data yang diutarakan ialah seperti dalam Jadual 3.

Jenis Diftong	Penyebaran Diftong Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/aw/	-		-		[idZaw]	hijau
/aj/	-		-		[suNaj]	sungai

Jadual 3: Penyebaran diftong dalam DMJ VKLNG

KESIMPULAN

Dalam kertas kerja ini, pengkaji telah memaparkan hasil daripada dapatan kajian terhadap DMJ VKLNG. Analisis data bermula dari segi penyebaran fonem dan bunyi yang terdapat dalam kawasan kajian berdasarkan bunyi vokal dan diftong. Hasil kajian menunjukkan VKLNG mempunyai mempunyai 8 fonem vokal /i, u, e, o, E, □, ↔, a/ dan memiliki 2 diftong iaitu /-aw, -aj/ yang dibunyikan sebagai sebagai [i, u, e, o, E, □, ↔, a] dan [aw, aj] yang digunakan dalam ucapan seharian mereka. Hasil penemuan ini secara tidak langsung telah menambahbaik dapatan yang telah dikemukakan oleh Collin (1996) yang menyatakan bahawa DML hanya ada 6 vokal sahaja yang terlibat. Perubahan yang ditemui oleh pengkaji dalam kajian ini memperlihatkan bahawa perubahan inovasi ini terjadi hasil daripada migrasi penduduk dan pengaruh etnik lain yang mendiami kawasan ini. Oleh itu, diharapkan kajian ini dapat merungkai segala permasalahan yang timbul dalam kajian-kajian yang lepas serta dapat memelihara warisan bangsa Melayu Jugra melalui bahasa.

RUJUKAN

- Abdullah Hassan. 1974. Pertembungan Bahasa dan Kesannya Terhadap Bahasa Melayu. *Jurnal Dewan Bahasa* **17** (5): 216-236.
- Abdullah Hassan. 1980. *Linguistik Am untuk Guru Bahasa Malaysia*. Petaling Jaya: Fajar Bakti.
- Abdul Chaer Madi'e. 1979. Distribusi Deberapa Fonem Segmental Sebagai Ciri Penanda Subdialek Dalam Bahasa Melayu Dialek Jakarta. *Dewan Bahasa* **22** (7): 39-51.
- Abdul Hamid Mahmood. 1982. *Morfologi Dialek Kelantan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abdul Hamid Mahmood & Nor Aina Dani. 1994. Pengaruh Bahasa Ibunda dalam Proses Pembelajaran Bahasa Melayu di Kalangan Pelajar Dusun. *Jurnal Dewan Bahasa* **38** (9): 772-775.
- Abercrombie, David. 1969. *Elements of General Phonetics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Abu Bakar Hamid. 1981. *Sedikit Mengenai Dialek Perak*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abu Hassan Othman. 1980. *Masalah Penyelidikan di Kota: Satu Analisis Dalam Kaedah Penyelidikan Sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Adelaar, K. A. 1992. Proto-Malayic: The Reconstructions of Phonology and Parts of Its Morphology and Lexical. *Pacific Linguistic* **C-119**. Canberra: The Australia National University.
- Adelaar, K. A. 1995. *Bahasa Melayik Purba: Rekonstruksi Fonologi dan Sebagian dari Leksikon dan Morfologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa dengan kerjasama Universiti Leiden.
- Adeelar, K.A. 2005a. Melayo-Sumabawan. *Oceanic Linguistics* **22**: 357-388.

- Adeelar, K.A. 2005b. The Austronesian Languages of Asia and Madagascar: A Historical Perspective. Dlm. Alexander and Nikoulas P. Himmelmann (Ed.). *The Austronesian Languages Asia and Madagascar*, hlm 1-42 London: Routledge Publishing.
- Adeelar K.A. 2005c. Structural Diversity in the Malayic Subgroup. Dlm. Alexander Adeelar and Nikoulas P. Himmelmann) ed.). *The Austronesia languages of Asia and Madagascar*, hlm 202-226. London: Routledge Publishing.
- Ahmad Mahdzan Ayob. 1985. *Kaedah Peyelidikan Sosio-Ekonomi: Satu Pengenalan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ahmad Mahdzan Ayob. 1997. *Kaedah Penyelidikan Sosioekonomi*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ajid Che Kob. 1985. *Dialek Geografi Pasir Mas*. Monografi 3, Institut Bahasa Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu, UKM. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Akmajian Andrian. 1995. *Linguistik: Pengantar Bahasa dan Komunikasi*. Terj. Aishah Mahdi & Azizah Hussien. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Arbak Othman. 1983. *Permulaan Ilmu Linguistik: Satu Pengenalan Konsep Dalam Bidang-Bidang Kajian Secara Teoris*. Kuala Lumpur: Sarjana Enterprise.
- Asiah Idris. 1987. Fonologi Dialek Pahang: Satu Kajian Awal di Kampung Sentang. *Jurnal Dewan Bahasa* **6**: 415-431.
- Asmah Haji Omar. 1975. *Essays on Malaysian Linguistics*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. 1977. *Kepelbagaian Fonologi Dialek-Dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. 1983. *The Malay Peoples of Malaysia and Their Languages*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. 1985. *Susur Galur Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Hj. Omar. 1994. Bahasa-Bahasa Bumiputera Sarawak. *The Sarawak Museum Journal* **XLVII** (68): 145-153.
- Asmah Haji Omar. 2008. *Susur Galur Bahasa Melayu*. Ed ke-2. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asrah Daud. 1991. Dialek Patani dan Dialek Kelantan: Satu Dialek yang Sama atau Berbeza. Latihan Ilmiah. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Bailey, K.D. 1984. *Kaedah Penyelidikan Sosial*. Terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Bynon, Theodora. 1994. *Linguistik Sejarahawi*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Campbell, Lyle. 2004. *Historical Linguistic: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Casad, Eugene. H. 1974. *Dialect Intelligibility Testing*. Amerika Syarikat: University Of Oklahloma.

- Cense, A.A & Uhlenbeck, E.M. 1958. *Critical Survey of Studies on the Languages of Borneo*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Chambers, J. K. & Trudgill, P. 1990. *Dialektologi*. Terj. Anuar Ayub. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Collins, James. T. 1983. *Dialek Hulu Terengganu*. Monografi 8, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Collins, James T. 1983b. Dialek Pahang: Rangka Pengenalan. *Jurnal Dewan Bahasa* 27: 7-29; 99-118.
- Collins, James T. 1985a. Dialek Melayu di Kampung Landai, Pahang: Menuju penelitian tatabahasa Melayu di kalangan Orang Asli. *Jurnal Dewan Bahasa* 7: 477-493.
- Collins, James T. 1985b. Dialek Melayu Pulau Tioman dan Rekonstruksi Bahasa Melayu Purba. *Jurnal Dewan Bahasa* 5: 369-383.
- Collins, James. T. 1986. *Penyusunan Salasilah Bahasa Melayu di Malaysia*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Collins, James. T. 1989. *Antologi Kajian Dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Collins, James. T. 1996. *Khazanah Dialek Melayu*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Collins, James. T. 1997. Ilmu Linguistik: Perbandingan Teori dan Kenyataan. *Jurnal Dewan Bahasa* 12: 1080-1087.
- Collins, James. T. 1999a. *Wibawa Bahasa: Kepiawaian dan Kepelbagaian*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Crowley, Terry & Bowern, Claire. 2010. *An Introduction to Historical Linguistic*. Edisi ke-4. Oxford University Press.
- Crystal, D. 1980. *A First Dictionary of Linguistics and Phonetics*. London: Andre Deustch.
- Djamour Judith. 1959. *Malay Kingship and Marriage in Singapore*. London: Athlone Press.
- Farid. M. Onn. 1980. *Aspect of Malay Phonology and Morphology: A Generatif Approach*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Farid. M. Onn. 1988. Konsep-Konsep Dasar Teori Fonologi-Generatif. Dalam. Nik Safiah Karim (pny) *Linguistik Transformasi Generatif: Suatu Penerapan Pada Bahasa Melayu*, hlm. 169-180. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Farid M. Onn & Ajid Che Kob. 1993. *Simposium Dialek: Penyelidikan dan Pendidikan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Harimurti Kridalaksana. 1980. *Fungsi Bahasa dan Sikap Bahasa*. Indonesia: Universitas Indonesia.
- Henry Guntur Tarigan. 1991. *Metodologi Pengajaran Bahasa 1*. Bandung: Angkasa Bandung.
- Hockett, C. F. 1958. *A Course in Modern Linguistics*. New York: Mcmillan Co.
- Hudson, A.B. 1978. Linguistic Relations Among Bornean Peoples with Special Reference to Sarawak: An Interm Report. In Zamora, Maria D.' Vinson H.

- Sutlive & Nathan Altshuler (eds), *Sarawak: Linguistics and Development Problems*, pp. 1-33. Williamsburg: College of William and Mary.
- Hyman, L. M. 1975. *Phonology: Theory and Analysis*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Ismail Hussein. 1973. Malay Dialects in the Malay Peninsular. *Nusantara***3**. Januari: 69-79.
- Jalal Ahmad. 1967. *Penyelidikan Bahasa Daerah*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kamus Dewan*. 1994. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kenstowicz. M & C. Kisser. 1977. *Generative Phonology: Description and Theory*. New York: Academic Press.
- Kurath, Hans. 1972. *Studies in Area Linguistic*. Bloomington: Indiana University Press.
- Mahsun. 1995. *Dialektologi Diakronis Sebuah Pengantar*. Yogyakarta: Gadjah Mada Universitas Press.
- Mahsun. 2005. *Metode Penelitian Bahasa*. Jakarta: Raja Grafindo Persada.
- Mohammed Azlan Mis. 2010. Lingua Franca di Sarawak: Aplikasi Teori Pilihan Bahasa. *Journal of Language Studies***10** (2): 97-114.
- Mohd. Sheffei Abu Bakar. 1991. *Metodologi Penyelidikan untuk Ekonomi dan Bidang-Bidang Berkaitan*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd. Tarmizi, Rahim Aman & Shahidi A. H. 2010. Variasi Dialek Pahang: Keterpisahan Berasaskan Aliran Sungai. *Jurnal Melayu***5**: 315-332.
- Mouly, G.J. 1970. *The Science of Educational Research*. Edisi Kedua. New York: D. Van Nostrand.
- Noriah Mohamed. 1994. Waktu Pisah dan Tingkat Kekerabatan Bahasa Melayu dengan Bahasa Iban. *Jurnal Dewan Bahasa***38** (2): 129-142.
- Noriah Mohamed. 1999. Pengelompokan Bahasa. *Jurnal Dewan Bahasa***43** (12): 1077-1107.
- Nor Hashimah Jalaluddin. 1998. *Asas Fonetik*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Rahim Aman. 1997. Kesahan Leksikostatistik Menangani Isu Perbandingan Bahasa. *Jurnal Dewan Bahasa* **41** (2): 170-174.
- Rahim Aman. 1997. *Perbandingan Fonologi dan Morfologi Bahasa Iban*. Tesis Sarjana. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Rahim Aman. 1997. Mengapakah Pendekatan Kuantitatif Mengelirukan. Dlm. *Pelita Bahasa***10** (7): 26-27.
- Rahim Aman. 2008. *Linguistik Bandingan Bahasa Bidayuhik*. Kuala Lumpur: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Samarin, William J. 1967. *Field Linguistic: A Guide to Linguistic Field Work*. New York: Ho, Rinehart & Winston.
- Samarin, William J. 1993. *Linguistik Lapangan: Panduan Kerja Lapangan Linguistik*. Terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

- Saussure, Ferdinand de. 1993. *Pengantar Linguistik Umum*. Terj. Ajid Che Kob. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Schane, S. A. 1973. *Generative Phonology*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Schane, S. A. 1992. *Fonologi Generatif*. Terj. Zaharani Ahmad & Nor Hashimah Jalaluddin. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Suhendra Yusuf, M.A. 1998. *Fonetik dan Fonologi*. Jakarta: Gramedia.
- Syed Arabi Idid. 1992. *Kaedah Penyelidikan Komunikasi dan Sains Sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Trubetzkoy, N. S. 1969. *Principles of Phonology*. California: University of California Press.
- Wan Hashim Wan Teh. 1980. *Kaedah Penyelidikan Sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zaharani Ahmad. 1991. Fonologi Dialek Melayu Perak: Satu Huraian Atur Rumus. *Dewan Bahasa* **35** (6): 485-496.
- Zaharani Ahmad. 1991. *The Phonology and Morphology of the Perak Dialect*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zaharani Ahmad. 1993. *Fonologi Generative: Teori dan Penerapan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.